

Katolički vjeronauk u istarskim školama – od potiskivanja do izbacivanja (1945.–1952.)

STIPAN TROGRIĆ

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Pula, Pula, Republika Hrvatska

U kontekstu niza represivnih mjera koje je jugoslavenski komunistički režim nakon oslobođenja poduzeo protiv Katoličke crkve radi iznuđivanja podaničke suradnje ili, u suprotnom, potpune eliminacije društvene uloge Crkve, događalo se i, čas otvoreno čas prikriveno, potiskivanje vjeronauka kao nastavnog predmeta iz školskog sustava. U članku se, na temelju arhivskog gradiva, prati kako je put od potiskivanja do izbacivanja tekao u školama na području Istre. U pojedinim slučajevima represivnim mjerama protiv školskog vjeronauka pokušalo se dati formalno-pravno opravdanje, pri čemu su se pravne odredbe tumačile prilično slobodno. Zabrana održavanja vjeronauka, prema uputi ministra za prosvjetu, nauku i kulturu, samo je logičan završetak raznih mjera protiv vjeronauka u državnim školama.

Ključne riječi: katolički vjeronauk, škola, Istra, fakultativni predmet, potiskivanje, zabrana.

Uvod

Jedno od krupnijih pitanja i kamena spoticanja u odnosima između jugoslavenskoga komunističkog režima i Katoličke crkve u vrijeme rijetkih plima i čestih oseka u tim odnosima (1945.–1952.), što će na kraju rezultirati i prekidom diplomatskih odnosa 1952. godine, bilo je i pitanje školskog vjeronauka u ondašnjem odgojno-obrazovnom sustavu. Staljinistička komunistička matrica nove revolucionarne vlasti – za koju je Crkva, sa svojom središnjicom papom i Vatikanom, simbol svega povijesno reakcionarnog i prevladanog – u neprestanom procijepu između demokratskih načela, za koja se deklarativno zalagala, i nastojanja da praksu preobrazi u skladu s revolucionarnim postulatima, često je posezala za represivnim mjerama kojima je cilj bio eliminirati svaki društveni utjecaj Crkve. Iz kuta vlasti održavanje vjeronauka u školi značilo je podržavanje predmeta koji se zalaže za drukčiji vrijednosno-svjetoazorski sustav od onoga na kojem je počivala ta vlast i koji je željela prenijeti mladim generacijama.

Tako se i na primjeru vjeronauka ogledalo dvostruko lice vlasti. Zakonskim odredbama pokušalo se prema van pokazati kako nova, samoponosno nazivana "narodna vlast" poštuje demokratske standarde i povijesnu tradiciju, a u praksi su se ti standardi i tradicija, u boljoj varijanti, nastojali koliko je moguće zaobići, dok su se u onoj lošijoj potpuno potiskivali. Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) na svom III. zasjedanju 8. i 9. svibnja 1944. u Topuskom donijelo je odluku da vjeronauk u pučkim školama bude zastupljen kao izborni predmet, i to jedan sat tjedno, a predavati ga mogu samo oni vjeroučitelji koji se nisu ogriješili o narodnu vlast. Određeno je da satovi vjeronauka počinju molitvom "Oče naš", u učionicama ostaju križevi na počasnom mjestu te se priznaje svetkovanje nedjelje i zapovjedanih blagdana.¹

U veljači 1945. godine Povjerenstvo za prosvjetu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ) izdalo je odredbu po kojoj se vjeronauk može poučavati u školama, ali samo kao fakultativni predmet "sve dotle dok ne bude drukčije rešeno". Prema istoj odredbi vjeronauk mogu predavati samo oni vjeroučitelji čije ponašanje nije bilo suprotno ciljevima Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP). Crkvena vlast predlaže vjeroučitelje, a dozvolu za izvođenje nastave daje im nadležni organ narodne vlasti. Budući da nastava vjeronauka nije obavezna, od nje mogu biti oslobođena djeca čiji roditelji izjave da ne žele religiozni odgoj za svoju djecu. Zato u dnevnom rasporedu nastavnih sati vjeronauk treba staviti u zadnje satove.²

Pastirsko pismo jugoslavenskoga episkopata iz rujna 1945., u kojem su iznesena negativna iskustva Crkve s NOP-om tijekom rata i s novom vlašću neposredno po završetku rata, dotaknulo je pitanje školskog vjeronauka: "Na odgojnom području zadan je Katoličkoj crkvi čitav niz udaraca. Ponajprije u pitanju vjeronauka u školama. U svim je školama vjeronaučna obuka proglašena neobvezatnom tako, da se onaj, koji hoće vjersku pouku mora za to prijaviti. S priznanjem i ponosom ističemo da su katolički roditelji plebiscitarno glasovali za vjeronaučnu obuku u svim školama, gdje su bili pitani."³ Biskupi su također izrazili negodovanje zbog smanjivanja vjeronauka s dva na jedan sat tjedno te zbog potpunog ukidanja vjeronauka u višim razredima srednjih škola.⁴

Iz godine u godinu, i prije spomenutog pisma jugoslavenskoga episkopata, mogu se pratiti predstavke pojedinih biskupa: do uhićenja najčešće su one zagrebačkoga nadbiskupa Alojzija Stepinca, koje jasno oslikavaju situaciju na terenu. Lokalni moćnici, odreda partijski aktivisti, članovi tajnih službi Ozne, poslije Udbe, ravnatelji i učitelji škola na razne načine, čas otvoreno i izravno čas prikriveno i "po zakonu", stvaraju učenicima, vjeroučiteljima i roditeljima

¹ Marin SRAKIĆ, *Zabrana školskog vjeronauka u doba komunizma*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb 2000., 11.-12.

² *Isto*, 8.

³ Biskupijski arhiv u Poreču (dalje: BAP), Biskupska konferencija Jugoslavije, Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije, Zagreb, 20. rujna 1945.

⁴ *Isto*.

razne teškoće, sve s jasnim ciljem da eliminiraju vjeronauk iz škola. Kronologiju zbivanja glede ometanja vjeronauka, u školi do 1952., a od 1952. do 1966. i u crkvenim prostorima, donosi povjesničar Miroslav Akmadža.⁵

Početne (ne)zgrade sa školskim vjeronaukom (1945.–1947.)

Nakon oslobođenja Istre od njemačke okupacijske vlasti u svibnju 1945. godine i ulaska jedinica Jugoslavenske armije u Trst u vodstvu NOP-a prevladavalo je shvaćanje da ono što je stečeno u ratu ne može biti predmetom pogađanja u miru. No to je uvjerenje trajalo kratko. Pod pritiskom Anglo-Amerikanaca jugoslavenska se vojska morala povući iz Trsta i prihvatiti podjelu spornog područja u Istri (i cijeloj Julijskoj krajini) na Zonu "A", pod vojnom upravom Anglo-Amerikanaca (područje Trsta s uskim pojasom koji ga povezuje s Italijom, Tržić, Gorica i grad Pula s užom okolicom), i Zonu "B", stavljenu pod Vojnu upravu Jugoslavenske armije (VUJA) (ostali dio Istre). Takvo stanje trebalo je ostati do potpisivanja mirovnoga ugovora. Oblasni NOO sa sjedištem u Puli, a od lipnja 1945. u Labinu, bio je formalno vrhovna zakonodavna i izvršna vlast na svom području. Međutim, stvarna vlast nalazila se u rukama VUJA-e.⁶

Na tragu ograničavajućih mjera prema školskom vjeronauku Odsjek za nastavu Oblasnog NO-a u Labinu u prosincu 1945. donio je uredbu o poučavanju vjeronauka u školama. Po toj uredbi vjeronauk se, kao izborni predmet, mogao slobodno držati u osnovnoj školi i u prva četiri razreda gimnazije. Za predavanje u gimnaziji bila je potrebna suglasnost ne samo roditelja, nego i učenika, što je u praksi otvaralo mogućnost pritiska na roditelje, a kad to ne bi urodilo plodom, učitelji su mogli na razne načine manipulirati djecom samo da se ne opredijele za nastavu vjeronauka. Satovi vjeronauka u pravilu su se održavali na kraju nastave, kao zadnji sat. Na taj način djecu se lako moglo nagovoriti da pođu kući ili da, ako ostanu, bez straha od posljedica mogu ometati izvođenje nastave vjeronauka.⁷

Potpisivanjem mirovnoga ugovora u Parizu 10. veljače 1947. između sila pobjednica, među kojima je bila i Jugoslavija, i Italije riješen je dio jugoslavensko-talijanskih graničnih sporova. Jugoslaviji je pripala čitava Istra osim Koparštine i Bujštine. Na području od rijeke Mirne do Devina s Trstom formiran je Slobodni teritorij Trsta (STT) pod nadzorom Vijeća sigurnosti UN-a. Sam STT podijeljen je na dvije zone: Zonu "A" (Trst s okolicom) i Zonu "B"

⁵ Usp. Miroslav AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim*, Otokar Keršovani, Rijeka 2004., 89.-96.; ISTI, "Ometanje i zabrane vjeronauka od strane komunističkog režima u Zagrebačkoj nadbiskupiji", *Tkalčić, Godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije*, 8/2004., 347.-443.

⁶ *Istra i Slovensko primorje u borbi za slobodu kroz vjekove*, gl. ur. Juraj Hrženjak, Rad, Beograd 1952., 585.

⁷ Božo MILANOVIĆ, *Istra u XX. stoljeću, 2. knjiga*, Josip Turčinović d.o.o., Pazin 1996., 216.-217.

(grad Pula i prostor od Mirne do Kopra). Ukazom Prezidija Narodne skupštine FNRJ od 16. rujna 1947. Ustav i zakoni FNRJ proglašeni su važećim i na novoprijojenim područjima.⁸

Prema stoljetnoj praksi Katoličke crkve da se na područjima gdje još nisu utvrđene državne granice uspostavi apostolska administratura s administratorom koji ima ovlaštenja rezidencijalnog biskupa, Sveta je Stolica za dio Tršćansko-koparske i Goričke nadbiskupije, koji je nakon Drugoga svjetskog rata pripao Jugoslaviji, imenovala slovenskoga svećenika Franca Močnika apostolskim administratorom obiju administratura. Kad je u rujnu 1947. porečko-pulski biskup Raffaele Radossi napustio Istru, administratorom Porečko-pulske biskupije imenovan je Mihael Toroš, također Slovenac. Kako mons. Močniku kao talijanskom državljaninu nije bio dopušten boravak u Jugoslaviji, Sveta Stolica imenovala je apostolskim administratorom jugoslavenskoga dijela Tršćansko-koparske biskupije Dragutina Nežića, tadašnjeg duhovnika u Bogoslovnom sjemeništu u Zagrebu. Uredi administrature nalazili su se u Pazinu, zbog čega se uobičajio naziv Pazinska apostolska administratura. Kad je Toroš 1949. godine imenovan goričkim apostolskim administratorom, za njegova nasljednika u ulozi apostolskog administratora Porečko-pulske biskupije određen je Dragutin Nežić, koji je 1950. imenovan biskupom. Tako je D. Nežić u svojoj osobi ujedinio crkvenu upravu čitave hrvatske Istre.⁹

Na području Istre u doba druge austrijske uprave (1815.–1918.), kao i u doba talijanske vlasti (1918.–1943.), vjeronauk je i u osnovnim i u srednjim školama bio obavezan školski predmet. Zato će iznenađenje kod svećenika, a i roditelja, biti tim veće kad se suoče s nastojanjima da se vjeronauk potisne iz škola. Za njih je to bio s jedne strane udar na slobodu savjesti i vjeroispovijesti, a s druge nepoštivanje stoljetne tradicije.

U Župi Sv. Matej-Cere članovi Oblasnog NO-a “posjetili” su početkom srpnja 1945. župnika Atilija Palmama upravo u vrijeme dok je u crkvi držao djeci uobičajenu vjersku pouku. Odmah su mu naredili da prestane s poukom sve dok ne dobije dozvolu nadležnih civilnih vlasti u Puli. Kad je župnik Palmam došao u Pulu informirati se o pravu održavanja vjeronauka, odgovoreno mu je da smije držati vjeronauk samo za prvu pričest, i to samo u župnoj crkvi, čak ne niti u župnoj kući. Zaprijetili su mu oštrom kaznom ako se usudi držati vjeronauk djeci svih uzrasta, što mu je inače bila dužnost.¹⁰

Miroslav Bulešić je kao župnik u Kanfanaru doživio od odbornika neugodnosti kad je počeo držati vjeronauk u školi. Govorili su mu da svećenik ne treba

⁸ *Priključenje Istre Federalnoj Državi Hrvatskoj u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji 1943.-1968.*, gl. ur. Ferdo Čulinović i dr., Sjevernojadranski institut JAZU Rijeka, Rijeka 1968., 315.-324.

⁹ Dragutin NEŽIĆ, *Od apostolske administrature u Pazinu do jedinstvene biskupije u Poreču*, Istarsko književno društvo Juraj Dobrila, Pazin 1968., 9.-13.

¹⁰ Archivio privato Antonio Santin, 8/I a/1nn, 104, 105, 108, *Relazione del vescovo su atti ostili a Rovigno e Cere di Gimino, ecc.*, 10. luglio 1945. Nav. prema Sergio GALIMBERTI, *Santin Testimonianze dall' archivio privato*, Mgs Press, Trst 1996., 317.

u školi, nego, ako želi okupljati djecu, neka to čini u crkvi. Posljedica pritiska na djecu pokazala se u masovnom napuštanju školskog vjeronauka u drugom polugodištu šk. god. 1945./46. u kanfanarskoj sedmoljetki. Čak se čulo kako oni koji su napustili vjeronauk govore da su pop i oni koji pohađaju vjeronauk fašisti, dok su oni kao mladi komunisti protiv Boga.¹¹ Neke su se osobe dolazile žaliti župniku Bulešiću da im kotarski odbornici prijete kako se ne smiju sastajati sa župnikom ili odlaziti na misu jer se sve takve budno prati i zapisuje.¹²

Na prijedlog konferencije učitelja, održane 30. rujna 1947. u Pazinu, Oblasni NO u Labinu donio je uredbu po kojoj se bez prethodnog odobrenja "narodnih vlasti", tj. Oblasnog NO-a, u školama u Istri ne može održavati vjeronauk. To je značilo da svaki vjeroučitelj prije ulaska u školu mora dobiti dozvolu Oblasnog NO-a. Kako je u studenome 1947. rasformiran Oblasni NO, molbe dostavljene na adresu sad nepostojećeg tijela prosljeđivale su se Ministarstvu prosvjete, a ono je vraćalo rješavanje molbi kotarskim narodnim odborima pod čijom su se nadležnošću našle osnovne škole i niži razredi gimnazije.¹³

Zaoštravanje situacije 1948.–1949.

Iako su gotovo svi svećenici-katehete već u rujnu 1947. uredno priložili molbe prosvjetnim odjelima kotarskih narodnih odbora, sve do kraja studenoga nisu dobili nikakav odgovor na svoje molbe. U Prosvjetnome odjelu Kotarskog NO-a Pazin odgovoreno im je da će uskoro rješavati molbe, a potom ih proslijediti Ministarstvu prosvjete.¹⁴ Radilo se o klasičnoj birokratskoj sporosti na koju su dodatno utjecali ideološki razlozi. Tek početkom 1948. godine dozvolu za poučavanje vjeronauka u školama na području svojih župa dobili su svećenici u Pazinu, Bermu, Tinjanu, Kašćergi, Motovunu, Pazu, Motovunskim Novakima, Muntrilju, Gračišću, Šušnjevići, Svetom Ivancu i Gologorici. Molbe drugih svećenika i dalje su bile na čekanju u Personalnom odsjeku NO-a kotara Pazin.¹⁵

Zbog sporosti u rješavanju molbi, ali i uskraćivanja odobrenja za održavanje vjeronauka pojedinim svećenicima, apostolski administrator Istre Nežić izravno se žalio Ministarstvu prosvjete. Preko Komisije za vjerske poslove tražio je da se poštuju načela upravnoga postupka, tj. da žalbe dostavlja preko

¹¹ Kao izraz novog odnosa prema vjeri bila je i skojevska pjesma "Nosim kapu sa tri roga i borim se protiv Boga".

¹² Arhiv Istarskog književnog društva Juraj Dobrila u Pazinu (dalje: AH IKD), osobni fond Bože Milanovića (dalje: OFD Milanović), Pismo Miroslava Bulešića Oblasnom NOO u Labinu, Kanfanar, 14. ožujka 1946.

¹³ BAP, kut. Vjeronauk u školi 1948.-1950., fasc. 832/1948, Komisija za vjerske poslove br. 64/1948, Zagreb, 14. siječnja 1948. Predmet: Istra – vjeronaučne obuke, rješavanje molbi.

¹⁴ AH IKD, OFD Milanović, Pismo B. Milanovića Komisiji za vjerske poslove Vlade NR Hrvatske, Pazin, 27. studenog 1947.

¹⁵ BAP, kut. Vjeronauk u školi 1948.-1950., fasc. 832/1948. Komisija za vjerske poslove, br. 286/1948, Zagreb, 23. veljače 1948. Predmet: Pazin, kotarski NO, Vjeronaučna obuka u osnovnim školama.

kotarskog NO-a, jer u slučaju izravnog slanja žalbe Ministarstvu ono ionako žalbu vraća kotarskom NO-u tražeći njegovo mišljenje, što još više usporava proceduru. U slučaju zadržavanja žalbe moglo se izravno komunicirati s Ministarstvom prosvjete. No i tada to je pravo pridržano samo za zainteresiranu stranku – u konkretnom slučaju to je bio župnik koji je uložio žalbu.¹⁶

Dopisi i žalbe tijekom 1948. jasno pokazuju kako su formalni, proceduralni razlozi bili zgodna isprika da se spriječi održavanje vjeronauka u školama. To veoma zorno ilustrira natezanje između Apostolske administrature u Pazinu i NO-a kotara Pazin oko imenovanja novog katehete u pazinskoj državnoj gimnaziji nakon što je dotadašnji kateheta Andrija Bonifačić, zbog obveza u sjemenišnoj gimnaziji, napustio navedeno mjesto. Molba Apostolske administrature da se izda dozvola za poučavanje vjeronauka svećeniku Boži Jelovcu, također profesoru u sjemenišnoj gimnaziji, odbijena je uz objašnjenje da je kraj školske godine te da đacima treba ostaviti vremena za “pripremanje ispita”.¹⁷

Na početku nove, 1948./49., školske godine iz Apostolske administrature u Pazinu ponovno je dostavljena molba Kotarskom NO-u u Pazinu da se izda dozvola Boži Jelovcu za predavanje vjeronauka u gimnaziji.¹⁸ Kako je nastava već počela, a odgovor nije stizao, odlučeno je da se na mjesto katehete vrati Andrija Bonifačić koji je dozvolu za držanje vjeronauka dobio od Ministarstva prosvjete 6. siječnja 1948. godine. Međutim, ravnatelj gimnazije Vitomir Ujčić nije dopustio Bonifačiću da preuzme službu vjeroučitelja u gimnaziji.¹⁹ Kad je Bonifačić od ravnatelja Ujčića zatražio pismeno objašnjenje zbog čega mu je (usmeno) uskratio obavljanje katehizacije iako je pokazao spomenuto odobrenje Ministarstva,²⁰ ovaj mu je odgovorio da iz njegova napuštanja gimnazije “proizlazi, dakle, i gašenje dobivenog Odobrenja”.²¹

Osvrćući se na protuslovlja oko odobrenja za održavanje vjeronauka u pazinskoj gimnaziji, mons. Nežić ironično je primijetio: “Apostolska administratura ponovno je molila Jelovčevo imenovanje od kotarskoga NO-a, molbom od 25. rujna 1948. br. 155. Ta je molba dakle podnesena na početku ove školske godine. Ali do danas nema rješenja. Možda će rješenje stići pod konac školske godine i molba će biti odbijena s motivacijom da je konac školske godine. Ibis redibis numquam peribis in bello” (Ići ćeš vratit se nećeš poginuti u ratu).²²

¹⁶ *Isto*, Komisija za vjerske poslove, br. 338/1948, Zagreb, 4. ožujka 1948. Predmet: Žalbe radi uskrate katehizacije.

¹⁷ *Isto*, Kotarski narodni odbor Pazin, Personalni odsjek, Pazin, 5. svibnja 1948.

¹⁸ AH IKD, OFD Milanović, Apostolska administratura Pazin, Kotarskom Narodnom odboru, Personalni odsjek, br. 155/1948, Pazin, 25. rujna 1948.

¹⁹ *Isto*, Interesantna povijest likvidiranja vjeronauka na hrvatskoj pazinskoj gimnaziji.

²⁰ *Isto*, Pismo Andrije Bonifačića Upravi hrvatske realne gimnazije u Pazinu, Pazin, 10. rujna 1948.

²¹ *Isto*, Hrvatska realna gimnazija, Pazin, br. 423 od 18. rujna 1948.

²² *Isto*, Interesantna povijest likvidiranja vjeronauka na hrvatskoj pazinskoj gimnaziji. Radilo se o poznatom pitijeskom odgovoru koji se može dvostruko tumačiti: da će se onaj tko pita proročicu vratiti iz rata jer neće poginuti u ratu, odnosno da se neće vratiti jer će poginuti u ratu. Sve ovisi o tome stavi li se zarez ispred ili iza riječi “nećeš”. Nežićeva aluzija na nejasne pravne upute, koje se onda mogu tumačiti dvojako, tj. kako odgovara vlasti, više je nego očita.

Do studenoga 1948., znači dva mjeseca nakon što je počela nastava, župnici u župama Gologorica, Krbune, Brdo, Šušnjevića, Dolenja Vas, Vranja, Žminj, Cere, Sv. Ivanac i Boljun, nisu dobili dozvolu za predavanje vjeronauka u osnovnim školama na teritoriju navedenih župa. Ni molbe ni žalbe nisu davale rezultata. Na preporuku S. Ritiga stvar se pokušala riješiti kroz osobne kontakte s vlašću. U tom je smislu B. Milanović u dva navrata intervenirao u pazinskom Kotarskom NO-u, ali bez rezultata. Zato je Apostolska administratura u Pazinu molila republičku Komisiju za vjerske poslove, njezina predsjednika Ritiga, da posreduje u rješavanju nagomilanih problema oko školskog vjeronauka.²³

Radi ujednačavanja postupaka u poučavanju vjeronauka Ministarstvo prosvjete NR Hrvatske donijelo je krajem 1948. Uputstvo koje je predviđalo da učenici ne mogu započeti s učenjem vjeronauka tijekom cijele školske godine, nego to moraju učiniti na početku školske godine. Nastava vjeronauka može se održavati samo peti ili šesti nastavni sat. Izostanci sa satova vjeronauka nigdje se ne evidentiraju, tako da škola zapravo i ne vodi računa o tim izostancima. Satovi vjeronauka ne upisuju se u dnevnik rada, nego u poseban dnevnik koji se drži u upravi škole, a vjeroučitelji ga uzimaju prije održavanja sata. U imenik učenika, kao i svjedodžbe, ne upisuju se ocjene iz vjeronauka. Škola će, ipak, kao i kod ostalih predmeta, posjećivati satove vjeronauka te tako pokazati svoju brigu o izvođenju vjeronauka.²⁴

Dokle je sve vlast spremna ići u eliminiranju vjeronauka iz škole pokazao je i slučaj u Bujama, također s početka 1948. godine. Učitelj Miloš Ribarić, najvjerojatnije na nagovor nekoga lokalnog partijskog moćnika, na roditeljskom je sastanku na prijeveru dobio potpis roditelja protiv župnika Giovannija Zugana, "velikog reacionara i fašiste, protivnika naroda". Roditelji nisu znali da će se spomenuta kvalifikacija upotrijebiti protiv župnika Zugana kako bi mu se, kao fašistu i protivniku naroda, onemogućio ulazak u školu. Saznavši za prijeveru, roditelji su masovno došli u školu i tražili objašnjenje od učitelja Ribarića, na što im je ovaj odgovorio da se iznesena optužba ne odnosi na svećenika Zugana. Taj dolazak roditelja iskorišten je da bi se od njih tražilo neka inzistiraju da se vjeronauk predaje isključivo na hrvatskome jeziku. Tako je župniku Zaganu dopušteno predavanje vjeronauka u osnovnoj školi u Bujama, ali pod uvjetom da to radi na hrvatskome jeziku. Opravdanje takve odluke našlo se u famoznoj odluci naroda za čije je poštivanje odgovorna narodna vlast.²⁵

Sasvim je jasno da se ovdje radilo o marginalizaciji školskog vjeronauka s konačnim ciljem njegova potpunog potiskivanja iz škole. Prvi korak bila je

²³ Isto, Apostolska administratura Pazin, Komisiji za vjerske poslove, br. 832/1948, Pazin, 23. studenog 1948. Dokument je objavljen u M. AKMADŽA, *Crkva i država. Dopisivanje i razgovori između predstavnika Katoličke crkve i državne vlasti u Jugoslaviji, svezak I, 1945.-1952*, Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić" Zagreb i Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb 2008., 345.

²⁴ BAP, kut. Vjeronauk u školama 1948.-1950., fasc. 72/49, Ministarstvo prosvjete, br. 2392/1949 od 2. studenog 1948.

²⁵ S. GALIMBERTI, *n. dj.*, 154.

getoizacija vjeronauka, jer kakav je to nastavni predmet iz kojeg se nastava može izvoditi samo posljednji sat, a ocjene i izostanci ne unose se u zato predviđenu školsku dokumentaciju. Stvaranjem osjećaja manje vrijednosti trebalo je s jedne strane kod vjeroučitelja ubiti volju za dolazak u školu, a s druge vjeroučenike dovesti do napuštanja ili izbjegavanja vjeronauka. Posljedice za takvo ponašanje učenici ionako nisu snosili – štoviše, pojedini su ih učitelji poticali neka izbjegavaju svećenike. Možemo samo pretpostaviti kako su se osjećali svećenici-katehete, fakultetski obrazovani ljudi, pred činjenicom da se svaki seoski učitelj mogao slobodno rugati njihovu životnom opredjeljenju i istinama koje su poučavali.

Odnos prema školskom vjeronauku veoma lijepo ilustrira i odluka Kotarskog NO-a u Labinu kojom se tamošnjim župnicima zabranjuje predavanje vjeronauka u školama u Labinu, Raši, Šumberu i Kršanu: “U svezi Vašeg dopisa broj 134/48 god od 3. prosinca 1948. (odnosi se na dopis B. Milanovića, nap. a.) saopštavamo Naslovu da smo molbe za dozvolu poučavanja vjeronauka u školi svećenicima Antunu Bogetiću, župniku u Labinu, Anti Prodanu, župniku u Raši, Anti Merliću, župniku u Šumberu, i Vladimiru Rebeku, župniku u Kršanu, odbili iz slijedećih razloga:

Svi gore navedeni svećenici od prvog do zadnjeg su politički negativni prema našem društvenom sistemu, nijedan od ovih nije član Narodne fronte, što dokazuje njihova pasivnost prema našem sistemu. No to se tim ne bi moglo opravdati budući je njima osigurano Zakonom poučavanje vjeronauka u školi, ali situacija na našem terenu je takva, da ne predstavlja problem ukoliko im se odbije, naime mase ne postavljaju to pitanje osim pojedinaca. Rukovodeći se time, mi smo mišljenja da će više djelovati štetno, jasno ukoliko budu išli da poučavaju vjeronauk, u školi. Sama školska djeca u većini slučajeva, naročito u nekim mjestima, odbijaju da prisustvuju časovima vjeronauka. Dakle, rukovodeći se time, što je ta nauka nama tuđa, što su gornji svećenici reakcionarno nastrojani, mi smo im odbili dozvole da poučavaju vjeronauku u školama, uzimajući u obzir naše prilike, da nam to neće predstavljati nikakav politički problem.”²⁶

Kotarskom je odboru bilo jasno da svećenici, prema važećem zakonu, imaju pravo predavati vjeronauk u školama, pa je opravdanje za zabranu pronašao u pasivnom stavu četvorice župnika prema jugoslavenskoj društvenoj stvarnosti, što je onda prevedeno u težu kvalifikaciju, u negativan stav, da bi na kraju bili proglašeni reakcionarnima. Jasno, nigdje se ne navodi u čemu je ta njihova reakcionarnost. Možda je odgovor u shvaćanju da je vjersko učenje, kao “nama tuđe”, po sebi reakcionarno pa oni koji ga propovijedaju i ne mogu drugo biti doli reakcionari. Ovaj primjer samo još jednom potvrđuje kako je zakonodavstvo bilo u službi idejno-političkoga sustava. U pismu Apostolske administrature u Pazinu, upućenom Komisiji za vjerske poslove, a vezano uz poučavanje vjeronauka na području Labina, ističe se kako su sva četiri sveće-

²⁶ AH IKD, OFD Milanović, Pismo S. Ritiga B. Milanoviću koje je Ritig pisao kao ministar bez portfelja u Vladi Republike Hrvatske, br. 70/49, Zagreb, 12. veljače 1949.

nika kojima je uskraćena dozvola za predavanje vjeronauka bili lojalni prema narodnoj vlasti, što se vidi iz toga da vlast nikad nije imala nikakve primjedbe na njihovo ponašanje. Glede njihova članstva u Narodnoj fronti vlast nije tražila njihovo učlanjenje, kao ni učlanjenje drugih svećenika, niti je zamjerala što to nisu učinili.²⁷

Na sve zategnutiju situaciju ukazuje predstavka apostolskog administratora Nežića Komisiji za vjerske poslove od 18. srpnja 1949., u kojoj se zanima je li išta učinjeno po predavci S. Ritiga, predsjednika iste Komisije, Ministarstvu prosvjete. Nežić se pita: "Da li da se i opet po treći put predaju molbe za katehizaciju u školama. Kako to može djelovati na raspoloženje tako brojnih svećenika, kojima kotarski činovnici ne dostoje se odgovoriti na propisno biljegovane molbe?! Ako su po srijedi kakve zamjerke ili nepravilnosti neka se to, kaže, možemo popraviti."²⁸

Slučajevi u Šterni i Višnjaju (Porečki dekanat) pokazuju kako se održavanje vjeronauka pokušavalo spriječiti ne samo u školi, nego čak i u samoj crkvi. Sjemeništarcima ovih župa mjesni NO-ovi zabranili su održavanje vjeronauka u crkvi uz obrazloženje da ni u crkvi ni izvan nje nije dopušteno držati nikakve sastanke bez dozvole Kotarskog NO-a. Protestirajući protiv ovih odluka, Mihael Toroš, apostolski administrator Porečko-pulske biskupije, upozorio je da bi takvo tumačenje zakona o javnim skupovima dovelo do toga da se za svaku misu ili neki drugi obred treba tražiti dozvola vlasti. Sve je to, smatra Toroš, protiv slobode savjesti i Ustava, pa bi NOO-ovi najbolje učinili ako bi priznali grešku i pustili Crkvu i vjeronauk na miru.²⁹

Protiv zagrebačkoga bogoslova Ivana Schoenbauma, koji je za vrijeme oporavka u Istri ljeti 1949. na molbu crkvenih poglavara držao vjeronauk u Grdoselu i Kršikli, predsjednik tamošnjega Mjesnog odbora Bogdan Načinović čak je spremao atentat. Bogoslova je na opasnost upozorio mjesni učitelj Velimir Žubrinčić. Tko zna što bi se dogodilo da jedna župljanka nije upozorila Schoenbauma da ne ide držati vjeronauk u Kršiklu jer se na njega sprema atentat. Poslije je Schoenbaum o svemu obavijestio administratora Nežića, a kako se približavao kraj praznika, napustio je Grdoselo i Istru.³⁰

Isto je učinio i učitelj Žubrinčić. Njegovo oproštajno pismo višestruko je zanimljivo. Učiteljevo upozorenje mladi je bogoslov u početku shvatio kao zamku pa je o tome, čini se, razgovarao sa spomenutim Načinovićem. U strahu da ne strada zbog suradnje sa svećenicima, učitelj je napustio Grdoselo i otišao

²⁷ BAP, kut. Vjeronauk u školi, fasc. 72/1949, Pismo Apostolske administrature u Pazinu Komisiji za vjerske poslove, br. 7/49, Pazin, 21. veljače 1949. Pismo (predstavka) Apostolske administrature. Objavljeno u M. AKMADŽA, *Crkva i država*, 346.

²⁸ Predstavka apostolskog upravitelja u Pazinu Dragutina Nežića od 18. srpnja 1949., br. 387 Komisiji za vjerske poslove NR Hrvatske. Prema M. AKMADŽA, *Crkva i država*, 349.

²⁹ *Isto*, fasc. b. o., Pismo Mihovila Toroša, apostolskog administratora, Mjesnom Narodnom odboru Višnjaju, br. 603/49, Pazin, 26. srpnja 1949.

³⁰ AH IKD, OFD Milanović, fasc. M2A159, Pismo Ivana Schoenbauma Javnom tužiocu Kotara Pazin u Pazinu, Pazin, 31. kolovoza 1949.

u nepoznatom pravcu. Razdiran dvojbom je li svojim upozorenjem bogoslovu izdao Partiju, Žubričić je za svoj postupak našao opravdanje u učenju marksizma – da se atentatima ne mijenja zbilja. Opravdanje je nalazio i u tome da su odluku samovoljno donijeli lokalni moćnici bez ikakvih konzultacija s višim organima vlasti. Uvjeren u to da braneci “legalitet i humanitet” nije postao izdajica Partije, nadao se da će na principima Partije moći i dalje služiti svome narodu.³¹

Događaji pred izbacivanje vjeronauka iz škola (1949.–1952.)

Radi suzbijanja praznovjerja i vjerskih predrasuda u đačkim domovima, kao prepreke znanstvenom pogledu na svijet, posebno prisutnih kod djece sa sela, Odsjek za domove Ministarstva prosvjete NR Hrvatske poslao je ravnateljima domova upitnik s osam pitanja. U posljednjem pitanju tražilo se navođenje mjera koje dom poduzima za suzbijanje vjerskih predrasuda i s kakvim rezultatima, kao i koje mjere namjerava poduzeti. Iz prethodnih pitanja jasno je da će te mjere biti uperene na suzbijanje “katoličkog praznovjerja”. Naime, trebalo je odgovoriti jesu li u domu primijećene osobe koje na bilo koji način, govorom ili primjerom, vrše vjerski utjecaj na đake, kao i mogu li se u sobama odgajatelja ili đaka vidjeti vjerska obilježja: križevi, svete slike, molitvenici.³² Istu svrhu imao je, nešto detaljniji, upit poslan gimnazijama i sedmogodišnjim školama. Uz ostalo, trebalo je odgovoriti koliko učenika pohađa vjeronauk, koje su nacionalnosti, koliko ih odlazi nedjeljom na misu, ima li slučajeva da nastavnici posjećuju crkvu, navesti imena vjeroučitelja, kojim se sredstvima služi svećenik u okupljanju djece itd.³³

Nered i samovolju oko izdavanja dozvola za poučavanje vjeronauka u školama trebalo je okončati rješenje Ministarstva prosvjete iz srpnja 1949. godine. Prema tom rješenju svi zainteresirani vjeroučitelji trebaju do 15. kolovoza 1949., uz propisanu dokumentaciju, predati povjerenstvu prosvjete i kulture pri kotarskim i gradskim narodnim odborima molbu za poučavanje vjeronauka u školama u šk. god. 1949./50. Isto trebaju učiniti i vjeroučitelji koji su imali odobrenje za prethodnu školsku godinu kako bi im se dozvola obnovila. “Rješenje o podnesenim molbama rješavat će Oblasni narodni odbor – Povjerenstvo za prosvjetu, radi toga će kotarski, odnosno gradski NO, podnesene molbe sa svojim obrazloženim mišljenjem uputiti na rješavanje Oblasnom narodnom odboru. O žalbama protiv njegova rješenja odlučuje Ministarstvo prosvjete.”³⁴

³¹ Isto, Pismo Velimira Žubričića, Grdoselo, 31. kolovoza 1949.

³² Isto, fasc. M2A023/83, Ministarstvo prosvjete, Odsjek za đačke domove, br. 114/149, Zagreb, 17. siječnja 1949.

³³ Isto, fasc. M9A063, Ministarstvo prosvjete Republike Hrvatske, Odjel za osnovne i sedmogodišnje škole, br. 65542: III. 1948., Zagreb, 20. listopada 1948.

³⁴ BAP, kut. Vjeronauk u školama 1948.-1950., fasc. 72/49, Komisija za vjerske poslove br. 1082/1949 od 28. srpnja 1949.

Znakovito je da ni kotarski niti gradski odbori sa sadržajem navedenog rješenja nisu upoznali vjeroučitelje, nego je Komisija za vjerske poslove 28. srpnja 1949. biskupskim ordinarijatima i apostolskim administraturama dostavila rješenje. Zbog kratkog roka neki župnici nisu uspjeli pribaviti svu potrebnu dokumentaciju, pa im je molba odbijena. Po tko zna koji put ponovila se nebriga nekih odbora za rješavanje "vjerskih pitanja". Gradski odbori u Puli i Rovinju dostavljene molbe uopće nisu prosljedili Oblasnom odboru u Rijeci. Bilo je i slučajeva da su vjeroučitelji tražili dozvolu za osnovne škole (sedmoljetke), ali su rješenje dobili samo za osnovne škole, uz napomenu da im se odobrenje "daje prema molbi za osnovne škole". Ravnatelji sedmoljetki nisu ih puštali u škole jer nisu imali propisano odobrenje, a tamo gdje je sve funkcioniralo što se tiče školske vlasti, kao u Vodnjanu, pojavili su se odbornici i zabranili svećeniku održavanje vjeronauka u školi.³⁵

Već spominjani Atilije Palman ponovno je imao problema s odbornicima zbog držanja vjeronauka, sada kao upravitelj župe u Svetom Ivancu nad Rašom. Na temelju dozvole Oblasnoga odbora u Rijeci Palman je od početka šk. godine 1949./50., u dogovoru s učiteljicom, po završetku nastave dolazio u školu i držao vjeronauk. I sve bi bilo u redu da se dvojici odbornika nije učinilo da moraju nešto učiniti na obrani "idejne čistoće" svoga sela. U tom smislu najzgodnije im se činilo zabraniti održavanje vjeronauka u školi. Na početku drugoga polugodišta (8. veljače 1950.) odbornici su nenajavljeno upali u školu i pozvali Palmana neka im pokaže dozvolu na temelju koje može držati vjeronauk u školi. Iako im je pokazao rješenje Oblasnoga odbora, ovi su ipak zaključili da oni ne mogu dopustiti vjersku pouku u školi. Uzalud ih je Palman molio pismeno rješenje o zabrani. Tako je do kraja školske godine, protuzakonito, udaljen iz škole.³⁶

Koliko je biskup Nežić smatrao važnim školski vjeronauk pokazuje i to što je odmah nakon što je iz Komisije za vjerske poslove stigla obavijest o potrebi podnošenja molbe radi dobivanja dozvole za držanje vjeronauka u školi poslao obavijest svim dušobrižnicima da do 15. kolovoza svakako predaju molbu prema uputama Komisije za vjerske poslove, a onima koji to ne učine odredio je suspenziju služenja mise u vremenu od 1. do 10. rujna.³⁷ Da bi olakšao župnicima slanje molbe, poslao im je i obrazac koji su samo trebali popuniti osobnim podacima.³⁸

Kako bi se izbjegli nesporazumi, biskup Nežić predlagao je za šk. godinu 1950./51. sljedeće rješenje: "Odmah (kraj srpnja) pozvati svećenike da podnesu molbe s preciznom naznakom koje dokumente uz molbu trebaju priložiti. Molbe kojima nedostaje neki od dokumenata ne odbijati, nego vratiti molbu sa zahtjevom da se upotpuni potrebnim dokumentima. Ne dopustiti da se, s

³⁵ *Isto*, fasc. 25/1950, Apostolska administratura u Pazinu, Izvještaj o obuci vjeronauka u školama u šk. god. 1949./50., br. 198/50 od 27. srpnja 1950.

³⁶ *Isto*, Župni ured Sv. Ivanac nad Rašom, br. 2/50, Pazin, 9. siječnja 1950.

³⁷ *Isto*, fasc. 72/49, br. 405-49, Pazin, 30. srpnja 1949.

³⁸ *Isto*.

obzirom na slanje molbi Oblasnom NO, gradski i mjesni NO ponašaju neodgovorno, a isto tako ne dozvoliti lokalnim moćnicima da sprečavaju održavanje vjeronauka. Jednako tako u rješenjima, tamo gdje je to traženo, navesti da se odobrenje daje za izvođenje vjeronauka i u sedmoljetkama” (od V. do VII. razreda osnovne škole).³⁹

Slučajevi u hrvatskoj i talijanskoj sedmoljetki u Pazinu, u kojima je svećenik Božo Jelovac dobio dozvolu za predavanje vjeronauka u šk. god. 1950./51., jedan je u nizu primjera koji pokazuju kako dozvola sama po sebi nije bila dovoljna za nesmetano odvijanje vjeronauka. Na kraju je sve ipak ovisilo o situaciji u školi ili o društvenom okruženju u kojem je škola djelovala. Na učenike hrvatske sedmoljetke smještene u đačkome domu omladinska organizacija i odgajatelji vršili su pritisak izrugujući se vjeri i upozoravajući ih da su “besplatno u konviktu i da drugo proljeće neće smjeti na vjeronauk”. Jedan profesor u školi javno se izrugivao djeci koja pohađaju vjeronauk, a u vrijeme kad je kateheta trebao držati vjeronauk u učionici VII. razreda, naređivao je učenicima da čiste učionicu. Posljedice “moralnog pritiska” na učenike ubrzo su se osjetile. Od 22 učenika VII. razreda, koliko ih je upisalo vjeronauk na početku šk. god., pri kraju prvoga polugodišta ostalo je na vjeronauku njih samo četvero. Na kraju su učenici VII. razreda, znači 12-godišnjaci, “sami” donijeli zaključak i zatražili da ga odobri ravnatelj: “(...) kateheta ne smije više dolaziti držati vjeronauk u sobi njihova razreda, jer da ih tek nekoliko uči vjeronauk.”⁴⁰

Na navedene činjenice reagirala je Apostolska administratura molbom Kotarskom NO-u u Pazinu “da bi prilike i okolnosti promotrio i stao na kraj toj nenaučnoj i nelagodnoj borbi u gimnaziji i internatu protiv vjeronauka. Ta borba ima sve oznake moralnoga pritiska na savjesti učenika, premda je sloboda savjesti Ustavom zajamčena. Molimo također da se kateheti osigura pravo poduke vjeronauka i u sobi VII. razreda, bez obzira na broj učenika, koje se ne može spajati s drugim razredom jer taj razred nema paralelno odjeljenje. (...) Taj pritisak protivan je također odluci Narodne Vlasti koja je vjeronauk blagonaklono dozvolila, te ruši njezin ugled u javnosti.”⁴¹

Do udaljavanja katehete Jelovca iz hrvatske i talijanske sedmoljetke došlo je zbog zanemarujućeg razloga zbog kojeg bi se u to vrijeme najvjerojatnije mogao udaljiti veliki broj profesora. Naime, ravnateljica škole podnijela je Školskom odsjeku NO-a kotara Pazin prijavu protiv Jelovca zato što je za vrijeme sata vjeronauka povukao nekog učenika za uho. Ne čekajući odluku Odsjeka, personalni referent tog odsjeka zabranio je Jelovcu poučavanje vjeronauka u obje sedmoljetke. Sve je upućivalo na to da se samo čekao kakav razlog da se eliminira vjeronauk iz sedmoljetke.⁴²

³⁹ *Isto*, Izvještaj o obuci vjeronauka u školama u šk. god. 1949./50., fasc. 25/50, br. 198/50, Pazin, 27. srpnja 1950.

⁴⁰ *Isto*, br. 11/1950, Pazin, 10. siječnja 1950.

⁴¹ *Isto*, br. 14/1950, Pazin, 17. siječnja 1950.

⁴² *Isto*, br. 338/50, Pazin, 4. prosinca 1950. Dokument objavljen u M. AKMADŽA, *Crkva i država*, 358.

Ante Cukarić, župnik u Svetvinčentu, dozvolu za predavanje vjeronauka nije dobio zato što je prema navodu rješenja “od 24. travnja do 24. kolovoza bio u zatvoru radi suradnje s okupatorom i harangiranja protiv narodne vlasti”. Cukarić je u navedenom vremenu bio u istražnom zatvoru pod sumnjom da je surađivao s okupatorom, ali kako sumnja nije dokazana, nije bio osuđen. Potvrda tome je i uvjerenje da nije bio kažnjavan. Tu je potvrdu priložio uz molbu za dobivanje dozvole za poučavanje vjeronauka u školama koje su se nalazile na teritoriju njegove župe.⁴³ Ista se stvar dogodila i Ivanu Žufiću, župniku u Pićnu. U rješenju Oblasnoga odbora u Rijeci, kojim mu se odbija izdati dozvola za izvođenje vjeronauka u osnovnoj školi, piše: “Imenovani je u nekoliko navrata odgovarao zbog ispada protiv masovnih organizacija i kažnjen je s 1500 dinara zbog šverca.”⁴⁴ No, istina je bila drukčija. Žufić nikad nije osuđen zbog napada na masovne organizacije, a kaznu – ne od 1 500 nego od 15 000 dinara – platio je zato što je imao samo usmenu dozvolu NO-a Pićan da može kupiti konja. Isto kao i Cukarić, uredno je dostavio potvrdu da nije osuđivan.⁴⁵

Izbacivanje vjeronauka iz škola 1952. godine i njegove posljedice

Donošenje odluke o zabrani poučavanja vjeronauka u državnim školama bilo je samo pitanje trenutka. Naime, iz kuta vlasti bilo je nelogično s jedne strane smatrati odgoj djece u ateističko-marksističkom i materijalističkom duhu jednim od primarnih zadataka države, a s druge strane dopustiti izravan utjecaj vjere i Crkve na taj odgoj. Na sastanku članova Sekretarijata CK KPJ, članova Politbiroa CK KP Slovenije i Hrvatske na početku 1952. odlučeno je da se krene u ofenzivu protiv Katoličke crkve te da se u sklopu te ofenzive ukine vjeronauk u državnim školama. Nakon što je Tito naglasio kako se mora poštivati načelo odvojenosti Crkve i države, dostavljeno je pismo-direktiva članovima kotarskih komiteta u kojem im se ukazuje na potrebu pojačanog ideološkog i odgojnog rada s omladinom.⁴⁶

Uputstvo ministra za prosvjetu Dušana Žanka od 31. siječnja 1952. o zabrani predavanja vjeronauka u narodnim školama predstavlja završetak jedne etape u borbi protiv vjeronauka, koju bismo mogli okarakterizirati kao formalno odobravanje, a stvarno zabranjivanje održavanja vjeronauka u školi. Tom odlukom praksa je, u biti, samo formalno-pravno sankcionirana.

U tom smislu Uputstvo od 31. siječnja 1952. bilo je sasvim jasno:

“Počam od 1. veljače 1952. ukida se podučavanja vjeronauka u narodnim školama i ostalim državnim školama. Stoga se stavljaju van snage dosad izdana

⁴³ BAP, fasc. Vjeronauk 1949., Pismo Antuna Cukarića, župnika u Svetvinčentu Biskupskom ordinarijatu u Poreču, broj: 82/49a, Svetvinčenat, 15. prosinca 1949.

⁴⁴ Isto, Vjeronauk 1950., 25/50, Oblasni NO Rijeka, Povjerenstvo za prosvjetu, br. 1750/1949, Pićan, 5. listopada 1949.

⁴⁵ BAP, Žalba Ivana Žufića Ministarstvu prosvjete, br. 32/1950, Pićan, 17. kolovoza 1950.

⁴⁶ M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj*, 93.

odobrenja (predstavnicima bilo koje vjeroispovijesti) za podučavanje vjeronauka u narodnim školama. Zabranjeno je također skupljanje školskih obveznika (po Zakonu o nar. školama) u župnim uredima i stanovima i privatnim prostorijama u svrhu podučavanja vjeronauka ili bilo kakvog organiziranog nastavno-obrazovnog djelovanja.⁴⁷

Uputstvo je omogućavalo ne samo uklanjanje vjeronauka iz škola, nego je ostavljalo prostor za njegovo potiskivanje čak i iz same crkve. Okupljanje djece u crkvenom prostoru radi vjeronauka ili neke druge, kulturno-prosvjetne, sportske ili slične aktivnosti nastojalo se tretirati kao javna manifestacija, za što je prije njihova održavanja, prema čl. 26. Zakona o udruženjima, zborovima i drugim javnim skupovima, trebalo dobiti dozvolu nadležne vlasti.⁴⁸ Svećenicima, iz proceduralnih razloga, nije padalo na pamet tražiti dozvolu za svako okupljanje djece u crkvi.

No da vlast ozbiljno misli mogao se uskoro uvjeriti bogoslov Vjekoslav Milovan. On je u rodnome selu Režanci (Župa Svetvinčenat) za vrijeme ljetnih praznika 1952. držao vjeronauk u crkvi Sv. Germana. Sudac Kotarskoga suda u Puli, na temelju spomenutog Zakona, kaznio ga je za to novčanom kaznom od 2 000 dinara.⁴⁹ Milovan se žalio Vijeću za prekršaje pri Ministarstvu za unutrašnje poslove u Zagrebu. Vijeće je, razmotrivši predmet, našlo da okrivljeni održavanjem vjeronauka u crkvi na način utvrđen u prvostupanjskom postupku nije učinio prekršaj iz citiranoga Zakona, niti iz kojeg drugog propisa, te je poništilo prvostupanjsko rješenje i obustavilo postupak protiv Milovana.⁵⁰

O proizvoljnom tumačenju zakonskih odredbi, kad je riječ o poučavanju vjeronauka u crkvama, govori prijava NO-a Općine Lupoglav protiv svećenika Bože Milanovića mlađeg, župnika u Dolenjoj Vasi, župi koja se nalazila na području Općine Lupoglav. Na temelju prijave koja ga je teretila da je tijekom lipnja, srpnja i kolovoza 1955. održavao u župi vjeronauk kojemu je prisustvovalo i dvoje malodobne djece iako nisu imali dopuštenje roditelja, sudac za prekršaje izrekao mu je kaznu od 5 000 dinara. U izricanju kazne sudac se pozvao na čl. 19. st. 2. Zakona o položaju vjerskih zajednica, koji je određivao da malodobna djeca za pohađanje vjerske pouke moraju sama dati svoj pristanak te imati suglasnost oba roditelja ili staratelja.⁵¹ U slučaju da u predviđenom roku ne plati kaznu, kazna se trebala zamijeniti zatvorom u trajanju od 25 dana.⁵²

Na izrečenu kaznu Milanović mlađi žalio se sucu za prekršaje Kotarskog NO-a Pula. Pozivajući se na sam Zakon o pravnom položaju vjerskih zajed-

⁴⁷ M. SRAKIĆ, *n. dj.*, 70.

⁴⁸ *Isto.*

⁴⁹ BAP, kut. Vjeronauk u školama 1948.-1955., fasc. 25/1950, Kotarski sud u Puli, Sudac za prekršaje, br. 452/52, Pula, 8. kolovoza 1952.

⁵⁰ *Isto*, Vijeće za prekršaje pri Ministarstvu unutrašnjih djela, fasc. 26/52, V. P. br. 6126/52, Zagreb, 7. studenog 1952.

⁵¹ "Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica", *Službeni list FNRJ*, br. 22, Beograd, 27. svibnja 1953.

⁵² BAP, kut. Vjeronauk 1948.-1955., fasc. Vjeronauk 1955., NO kotara Pula, Sudac za prekršaje, UP broj: 34/1955, Pula, 1. prosinca 1955.

nica, Milanović je jasno pokazao neutemeljenost optužbe. Razlozi kazne bili su druge prirode, što se vidi iz Milanovićeve obrane: “Kako se vidi iz samog rješenja, vjerskoj nastavi u crkvi nije prisustvovalo samo ovo dvoje djece, nego sva djeca sela Dolenja Vas, koja su bila upućena od svojih roditelja. Nije običaj niti se prakticira da se pozivaju na nastavu pojedina djeca. Vrijeme katehizacije objavljuje se u crkvi roditeljima, pa tko od roditelja želi da mu dijete prima vjersku nastavu taj šalje dijete, a tko ne želi ne upućuje. Tako sam objavio u crkvi i ovom prilikom, da će se u to vrijeme održavati katehizacija u mjesecima lipanj do kolovoza, jer je to najpodesnije vrijeme, kada djeca mogu po danu bez ikakve opasnosti polaziti u crkvu i prisustvovati zbog dugih dana. Svoju kategoričku tvrdnju, da nisam imao pristanak ni jednog roditelja sudac za prekršaje je u rješenju morao potkrijepiti dokazima, a to nije učinio, što je takvo pomanjkanje u postupku da povlači za sobom ništavnost postupka.”⁵³

Sudac za prekršaje nije uvažio Milanovićevu argumentaciju. Žalba je odbijena, što se vidi iz Milanovićeve nove žalbe Vijeću za prekršaje Državnoga sekretarijata u Zagrebu. Predsjedatelj Vijeća Krunka Petrinović potvrdila je presudu jer je prvostupanjski organ utvrdio činjenično stanje i pravilno primijenio zakonske propise. Ipak su otkrivene neke “sitne nepravilnosti”. Kazneno djelo pripisano Milanoviću ne podliježe st. 2. nego st. 1. članka 19. Zakona o položaju vjerskih zajednica.⁵⁴ Isto tako sudac za prekršaje nepravilno je izrekao kaznu od 25 dana jer maksimum za djelo koje je Milanović počinio iznosi 15 dana.⁵⁵ Sve to ukazuje i na pravnu razinu i osposobljenost sudaca na nižim, prvostupanjskim razinama.

I biskup Nežić izražavao je zabrinutost zbog ukidanja vjeronauka u školama. Smatrao je da ateizacija školskoga sustava, započeta odmah nakon rata, sada dobiva širom otvorena vrata. Kad god jedna idejna struja prisvoji isključivo pravo u nastavi, onda je, tvrdi Nežić, ugrožena i ravnopravnost građana. Naime i oni koji ne podržavaju materijalističko-ateistički svjetonazor moraju djecu dati u škole koje počivaju na tom idejno-vrijednosnom sustavu jer nemaju izbora. A kao porezni obveznici i oni uzdržavaju škole te na taj način pridonose rušenju svoje vlastite ideologije. Navodi primjere SAD-a i nekih zapadnoeuropskih zemalja (V. Britanija, Nizozemska, Belgija i Italija) u kojima postoje i neutralne, ali i konfesionalne škole. Osim toga Crkva u tim zemljama ima svoje radioemisije, tiskare, časopise. To su Nežićeve osobne rukopisne zabilješke na rubu nekih dokumenata koji govore o posljedicama zabrane vjeronauka u školama i njegovu potiskivanju iz crkava.⁵⁶

⁵³ Isto, Žalba B. Milanovića, Pazin, 22. prosinca 1955.

⁵⁴ Čl. 19, st. 1. glasi: “Vjersku nastavu (katehizaciju) učenici redovitih škola ne mogu pohađati u školskim satima. Za pohađanje vjerske nastave potrebno je odobrenje oba roditelja odnosno staraoca i pristanak maloljetnika.” U st. 2. stoji: “Škole za spremanje svećenika mogu pohađati samo osobe koje svršile obavezno osnovno školovanje.” “Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica”, *Službeni list FNRJ*, br. 22, Beograd, 27. svibnja 1953.

⁵⁵ BAP, kut. Vjeronauk 1948.-1955., fasc. Vjeronauk 1955., Vijeće za prekršaje pri Državnom sekretarijatu za unutrašnje poslove, br. V. P. 907/55 od 7. siječnja 1956.

⁵⁶ Isto, Nežićeve zabilješke (bez datuma).

Donošenje Zakona pratili su orkestrirani napadi u tisku na Katoličku crkvu i njezine službenika. U Istri su prednjačili *Riječki list* i *La Voce del popolo*. Na stranicama *La Vocea* već 5. siječnja 1952. osvanuo je poduži članak pod naslovom “Chiromanti apostolici in quel di Pola – Apostolski hiromantičari u okolici Pule”.

Kao neprijatelj socijalizma koji u propovijedima odvrća “svoje ovčice” od sudjelovanja u politici, jer to nije za seljake, na prvom je mjestu spomenut župnik u Marčani Josip Stefanutti. Svoje vjernike smatrao je nedovoljno bistrima pa im na demagoški i “klerički reakcionaran” način objašnjava izgradnju socijalizma u Jugoslaviji, koju uspoređuje s biblijskim prikazom podizanja babilonske kule.⁵⁷ Optužiti nekoga za verbalni delikt nije bilo dovoljno – u svijesti običnog čitatelja izgledalo je dosta apstraktno. Zato je Stefanutti prikazan kao profiter koji je uz pomoć dvojice marljivih župljana skupio 350 kg žita i unovčio ih za “respektabilnih” 11 000 dinara.⁵⁸

Konkurent Stefanuttiju u pribavljanju materijalne koristi bio je Antun Grbin, župnik u Galizani. U akciji prikupljanja pomoći koja mu je donijela 34 000 dinara najviše je koristio svoj utjecaj na žene. No pravi rekorder u tome barbanski je župnik Mirko Kolić. On je svakom župljaninu dostavio listu s naznakom iznosa koji treba uplatiti. Njegov pokvareni odnos prema ženama doveo je do toga da su neke odbile donijeti djecu na krštenje, a istodobno je djevojke upozoravao neka se ne udaju za komuniste jer će ići u pakao.⁵⁹

Još dok je bio fakultativni predmet u školi neki su svećenici, na razne načine, nastojali privući učenike da upišu vjeronauk. Sada kad je vjeronauk u škola ukinut, svećenici koriste druge metode. Vladislav Premate, župnik pulske Katedrale, navodno je po završetku nastave dočekivao djecu ispred OŠ “Moša Pijade”, koja se nalazila u blizini crkve Misericordia, i odvodio ih u crkvu na vjeronaučnu pouku. Premati se spočitava kako na taj način izigrava zakon o vjeronauku, ali i volju onih roditelja koji nisu bili za to da njihova djeca pohađaju vjeronauk. Jednu učenicu pravoslavne vjere poticao je na prelazak na katoličku vjeru, što je izazvalo gnjev njezinih roditelja.⁶⁰

Najlošije od svih optuženih prošao je fra Jozo Vlahović iz pulskog franjevačkog samostana. On je navodno napao učitelje u jednoj pulskoj školi optužujući ih da su uspjeli u svojoj namjeri odvrćanja djece od vjeronauka samo zato što su svećenici prema njima bili kulturni i tolerantni. Te Vlahovićeve riječi bile su dovoljne da ga se poistovjeti s onima koji su mučili Galilea i stavili Savonarolu na lomaču. I ne samo to, ljudi Vlahovićeve mentalnoga sklopa podržavali su Pavelićeve zločine i nepravde Mussolinijeva režima. Na kraju, kao vrhunac pamfleta, nalazi se povezivanje Crkve s Kominformom: naime dvojica

⁵⁷ Stefanuttijeva biblijska usporedba, ako ju je upotrijebio, pokazala se istinitom.

⁵⁸ *La Voce del popolo*, br. 308, Rijeka, 4. siječnja 1952., 3.

⁵⁹ *Isto*.

⁶⁰ *Isto*.

poznatih pulskih pristaša Kominforma, Carlo Marega i Sergio Balestre, pjevaju u zboru crkve Sv. Antuna.⁶¹

Cilj napisa bio je jasan. Svećenici su oni koji stalno rovale protiv narodne vlasti. Njihov uobičajeni pastoralni rad na okupljanju djece na vjeronauku ili pozivanju roditelja da šalju djecu u crkvu obično je uznemiravanje građana. Razmišljanje i djelovanje crkvenih službenika samo je potvrda kako je Crkva uvijek stajala uz narodne neprijatelje. Pritom je bila spremna pružiti utočište i onima s kojima se ideološki nije slagala samo ako su ti isti radili protiv vlastitog naroda i države, za što je ilustrativan primjer dvojice kominformovaca koji, eto, čak pjevaju u župnome zboru.

Zaključak

U kontekstu potiskivanja vjeronauka iz školskoga sustava na razini čitave Jugoslavije, o čemu svjedoči odredba Povjerenstva NKOJ-a od veljače 1945. prema kojoj vjeronauk postaje fakultativan predmet, i u Istri se poduzimaju slične mjere. Odsjek za nastavu Oblasnog NOO-a u Labinu u prosincu 1945. donio je uredbu o poučavanju vjeronauka u školama: od tada se vjeronauk, i to kao izborni predmet, može održavati samo u osnovnoj školi i prva četiri razreda gimnazije, s tim da je za predavanje u gimnaziji, uz suglasnost roditelja, trebala i suglasnost đaka.

U razdoblju od 1945. do 1947. godine, koje na razini općih odnosa države prema Katoličkoj crkvi u Istri možemo označiti kao razdoblje “taktičkog” popuštanja i “strateškog” stiskanja, često se koriste formalno-proceduralni razlozi da bi se vjeroučiteljima uskratilo pismeno odobrenje za predavanje vjeronauka. Naime, Oblasni NO prihvatio je prijedlog Konferencije istarskih učitelja od 30. rujna 1947. da bez prethodnog odobrenja “organa narodne vlasti” nitko ne može predavati vjeronauk u školi.

Dotadni udarac školskom vjeronauku bilo je Uputstvo Ministarstva prosvjete NR Hrvatske od 2. studenoga 1948. godine. Prema Uputstvu nastava vjeronauka može se održavati samo peti ili šesti sat, izostanci se nigdje ne evidentiraju, satovi vjeronauka ne upisuju se u dnevnik rada nego u posebnu bilježnicu, a ocjene iz vjeronauka ne upisuju se ni u imenik učenika niti u svjedodžbe. Neredi i samovolja pri izdavanju dozvola vjeroučiteljima-svećenicima nastavljaju se i poslije, sve do zabrane održavanja vjeronauka 1952. godine. Ako se nije mogla naći proceduralna greška za odbijanje izdavanja dozvole, onda se posezalo za moralno-političkom podobnošću. Dovoljno je bilo okvalificirati koga kao neprijatelja narodne vlasti pa da mu se uskrati ulazak u školu kako dotični kao “reakcionar” ne bi negativno utjecao na omladinu.

Zabrana, praktički izbacivanje vjeronauka iz škola, jer se događa na početku drugog polugodišta šk. godine 1951./52., označava kraj razdoblja u kojem je

⁶¹ *Isto.*

vlast, dosta nespretno, pokušala pokazati kako i kroz održavanje vjeronauka u školama poštuje vjerske slobode. Uputstvom ministra prosvjete od 31. siječnja 1952., kojim se ukida vjeronauk u školama, otišlo se i korak dalje – zabranjeno je svako organizirano odgojno-obrazovno djelovanje svećenika u župnim stanovima ili privatnim prostorijama. Time je stvoren prostor za represivne mjere i protiv župnog vjeronauka.

SUMMARY

CATHOLIC RELIGIOUS INSTRUCTION AT ISTRIAN SCHOOLS – FROM REPRESSION TO SUPPRESSION (1945-1952)

In the context of series of repressive measures which the Yugoslav Communist regime carried out against the Catholic Church following the liberation, and with the aim extorting allegiance or, on the other hand, completely eliminating the social role of the Church, what took place, sometimes openly, sometimes secretly, was the repression of religious instruction as a subject of the school curriculum. In this article, on the basis of archival sources, the author traces the path from repression to complete suppression of religious instruction in schools in Istria. In certain situations an attempt was made to give repressive measures against religious instruction in schools a formal legalistic basis, in which case legal decrees were rather freely interpreted. The prohibition of religious instruction, according to the decree of the minister of education, science and culture was merely a logical conclusion to the various measures taken previously against religious instruction in state schools.

Key words: Catholic religious instruction, schooling, Istria, facultative (optional), repression, suppression